

O nazwach *koszuli* w językach słowiańskich

ZBIGNIEW RUSEK

ul. Ulanów 46/24, PL – 31-455 Kraków, zbyrus@o2.pl

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V razpravi so predstavljena poimenovanja za *srajco* v slovanskih jezikih, etimologija teh besed, besedotvorni odnosi, geografski in dialektološki vidik. Obravnavana so poimenovanja, ki izhajajo iz psl. **sraky*, *srakyve* (scs. *срачница*, *сраки -ъве*), slovensko *srajca*, ukrajinsko in rusko *сорочка*; druga poimenovanja, ki se pojavljajo samo v starocerkvenoslovanskem (in starorusinskem) jeziku, izposojena iz starih jezikov; nekdanje zahodnoslovansko poimenovanje **gzlo*; poimenovanja, prevzeta iz lat. *casula* (pojavljajo se v veliki večini slovanskih jezikov); izključno bolgarsko poimenovanje *puz*a (pojavlja se tudi v drugih jezikih, vendar z drugačnim pomenom), pa tudi samo vzhodnoslovanska poimenovanja, npr. *рубашка* in *косоворотка* ‘ruska ljudska srajca’.

This paper is devoted to the names for ‘shirt’ in Slavic languages, both historical, and contemporary, their etymology, derivational relations and geography. The analysed names originate from Slavic **sraky*, *srakyve* (Old-Church-Slavonic *срачница*, *сраки -ъве*), Slovenian *srajca*, Ukrainian, Russian *сорочка*; the words, documented only in Old-Slavonic (*хитонъ*, *котыга*), coming from the ancient languages; the words, the former the Proto Slavic **gzlo* (characteristic to Western Slavic); contemporary names, being an early loan-word from Latin *casula* (present in the majority of the Slavonic languages); the name *puz*a, being a name for ‘shirt’ only in Bulgarian (in other languages it has another meaning) and typical East-Slavonic names, such as *рубашка* and *косоворотка* ‘a Russian folk shirt’.

Ključne besede: leksikologija, etimologija, dialektologija, poimenovanja za oblačila, prevzete besede

Key words: lexicology, etymology, dialectology, names for ‘shirt’, loan-word

Wstęp

Nazewnictwo związane z ‘odziewaniem się’ i różnymi nazwami odzieży było nieraz przedmiotem zainteresowań leksykologów. Jednym z autorów, którzy pisali na ten temat jest prof. Maria Wojtyła-Świerzowska, autorka artykułu poświęconego słowiańskiemu ‘odziewaniu się’, w którym koncentruje się na praszłowiańskich czasownikach oznaczających tę czynność i ich kontynuacji w dzisiejszej Słowiańszczyźnie (Wojtyła-Świerzowska 2002: 231–238).

Artykuł mój poświęcony jest jednej (pierwotnie spodniej) części ubioru, mianowicie *koszuli* w poszczególnych językach słowiańskich i jest on logicznym uzupełnieniem artykułu poświęconego wyrazowi *puz*a w języku bułgarskim, który właśnie ukazał się drukiem (Rusek 2020: 117–125).

W językach słowiańskich mamy kilka nazw ‘koszuli’, przy czym dominuje rzeczownik *koszula*, będący wyrazem obcym, ale są także inne wyrazy o tym znaczeniu. Na początku zostaną omówione starosłowiańskie nazwy ‘koszuli’, a następnie te, które występują we współczesnych językach słowiańskich.

Nazwy ‘koszuli’ w języku staro-cerkiewno-słowiańskim i staroruskim

W języku staro-cerkiewno-słowiańskim występuje kilka nazw mających znaczenie ‘koszula’ (lub bliskoznacznych). Jedną z nich jest **срѣчница**, -ѣ, która jest (utworzonym już na gruncie prasłowiańskim) deminutivum od **sraky*, -ъve. Старославянский словарь tłumaczy jego znaczenie jako ‘χιτών, ιμάτιον, рубашка (нательная), нижняя одежда, košile, spodní oděv’. Ilustruje go przykładami: **отѣмѣштѣмоу тевѣ ризѣ ѿ срѣчницѣ не възбрани** (Zogr., Mar.), **отъврѣгытъ къждо и послѣдѣнѣжъ срѣчницѣ къ смърти мразнѣи идѣахъ** (Supr., Zogr., Mar. – za Cejtin 1999: 621). W Słowniku Praskim odnotowano także nazwę **срѣкты**, -ъве (z adnotacją, że poświadczona została tylko w Nik – w innych zabytkach **срѣчница**) ‘spodní oděv, košile, нательная нижняя одежда, сорочка, Unterkleid, Hemd, χιτών, tunica’. **отимаюшѣмоу тевѣ ризоу, и срѣкве не възбрани** ‘τον χιτών’ (SJS 1958–2016: IV, 147)¹.

Inną nazwą tej części garderoby jest rzeczownik **хитонъ** (pochodzenia greckiego) ‘χιτών, хитон, нижняя одежда, tunika, spodní šat’. Przykład: **волни приѣша ризы его ѿ сътвориша четыри части. Комуждо волноу частѣ, и хитонѣ, бѣ же хитонѣ нешьвенѣ**. (Cejtin 1999: 761). Wyraz ten w języku greckim był wieloznaczny i oznaczał (wg. słownika starogrecko-rosyjskiego) ‘odzież (zarówno spodnią – koszulę – jak i wierzchnią)’, ‘pancerz’, ‘nosek buta’, ‘skóra, naskórek’ a także inne znaczenia, oddalone od tematu niniejszego artykułu. Pozostałością tego jest w polszczyźnie chityna ‘szkielet zewnętrzny, pancierz stawonogów’ oraz jest on obecny w języku rosyjskim (w pierwotnym znaczeniu – starożytna koszula) (Dworeckij 1958: II, 1775–76).

Poświadczona jest także nazwa **котыга**, -ы ‘χιτών, ιμάτιον, κολόβιον, нижняя одежда, spodní šat, tunika’. Przykład: **овлѣчена въ котыгѣхъ льнѣнѣхъ** (Supr. – za Cejtin 1999: 292). Старобългарски речник pod red. BAN objaśnia znaczenie tego wyrazu zarówno jako odzież spodnią, jak i wierzchnią – ‘горна или долна дрѣха, риза, плащ’ i podaje znacznie więcej przykładów niż Старославянский словарь. Zamieszcza również inne znaczenie tego wyrazu, mianowicie ‘постелка, парче плат за постилане – kawałek materiału do pościelenia, pościel, poślanie, prześcieradło’. Przykład: **Полстѣл мѣ комоу котыгы**. (Supr. za SR, I, 748). Wg autorów Słownika etymologicznego języka staro-cerkiewno-słowiańskiego etymologia tego wyrazu jest niepewna. Być może pochodzi z łac. (vulgata) *cotuca* ‘rodzaj odzieży, płaszcz, który wojownicy wkładali na zbroję’ (por. śrwl. *cotta*, hiszp. *coto* ‘płaszcz skórzany, druciana koszulka’). Berneker też łączy go z językami germańskimi, por. stwysniem. *chozzo*, śrwsniem. *kotze* ‘gruby materiał wełniany, gunia’, niem. *Kotze* ‘koc’ (ESJS: 6, 347; Sławski 1952–1982: II, 309).

¹ *Slovník jazyka staroslověnského* w środowisku slawistycznym jest znany jako Słownik praski.

Старославянский словарь wymienia także wyraz **матизмъ** (pochodzenia greckiego), niemniej jednak na podstawie tłumaczenia (ματισμός, одежда, odev) oraz przykładu wynika, iż raczej oznacza on ‘odzież’ w ogóle niż ‘koszulę’. Przykład: **раздѣлиша сѣбѣ ризы мѡи ꙗ о матизмъ мѡи меташа жрѣвниа**. (Zogr., Mar. – za Cejtlin 1999: 324). Старобългарски речник tłumaczy ten wyraz jako ‘odzież’ i ilustruje tym samym przykładem. Pochodzi z gr. ματισμός ‘odzież (ogólnie), por. także ματίον ‘tkanina’, ‘odzież (wierzchnia), toga’ (Dworeckij 1958: I, 823). Także Srezniewski tłumaczy ten wyraz jako ‘odzież’ (Srezniewski 1893 – 1903: II, 119).

W języku staroruskim – wg słownika Srezniewskiego – występują te same nazwy ‘koszuli’, co w staro-cerkiewno-słowiańskim. Wyraz **срачица** ‘koszula – рубашка, нижняя одежда’ zilustrowano wieloma przykładami. Oto niektóre: **отемлѣщѡу мѡу оу тебе ризоу и срачицоу не възврани** (χιτῶνα) (XII w.), **Да облачется жрецъ въ платану срачицю** (χιτῶνα, tunicam) (XIV w.). Drugie znaczenie tego wyrazu w języku staroruskim (za Srezniewskim) to ‘odzież w ogóle, odzież wierzchnia – верхняя одежда, одежда вообще’: **Хотя пострицися облечеться въ сукняну срачицу** (XIV w.). Srezniewski odsyła także do hasła **сорочица** (z charakterystycznym dla wschodniej Słowiańszczyzny pełnogłosem) ‘исподняя рубашка – spodnia koszula’, przykł.: **по вдании риз и сорочицѣ**. Także odnotowano nazwę **сорочька** ‘koszula – исподняя рубашка’: **и сволокоша с него сорочьку кроваву сущю и вдаша попадь(и) впрати** (XII w. – Пов. вр. лет) (Srezniewski 1893 – 1903: III, 467, 478–79). Ta ostatnia nazwa występuje w języku ukraińskim i rosyjskim.

W języku staroruskim także została udokumentowana nazwa **хитонъ** ‘хитон, туника – (starożytna) koszula’. Przykład: **Бѣ же хитонъ не швенъ, съ върхоу истъканъ въсь** (XII w.) (Srezniewski 1893 – 1903: III, 1368).

Także odnotowano rzeczownik **котыга** ‘хитон, рубашка, риза – koszula, szata’, który został opatrzony wieloma przykładami. Oto niektóre: **Бѣ же котыга не швена**. (XIII w.), **И хотѣшмоу съ товож пьрѣтиса и ризоу твою възати остави емоу и котыгоу** (XI w.). (Srezniewski 1893 – 1903: I, 1303). Srezniewski zamieszcza także ten rzeczownik w postaci **котѣга** ‘ts. – χιτών, tunica’: **котѣгу пестру** (χιτῶνα, tunicam) (XIV w.) (Srezniewski 1893 – 1903: I, 1303).

Stare nazwy zachodniosłowiańskie

W staropolszczyźnie znany jest rzeczownik *gzło* (także w wariacie z przestawką *zгло*), który – wg Słownika staropolskiego – ma znaczenie ‘koszula, vestis interior, tunica, subucula’ i poświadczony został w połowie XV w. Przykład: „Yakom ya thobye nye wszyala gszla, yadancz sz thoba na woszye”. Także występuje w znaczeniu ‘część stroju liturgicznego’ (pewnie chodzi o albę). Przykład: „A gdisz ge bil omyl, obiegi byskupa we gzlo lnyane”. Także poświadczone zostało *gzło włosiane* ‘włosienica, cilicium’, przykład: „Thy, dzyeyko luda mego, opaschy szye ve yloszyenyca, czvsch zglem yloszyanym” (SStp, 2, 532–533). Wyraz ten jest charakterystyczny wyłącznie dla Słowiańszczyzny zachodniej. Występuje także w staroczeskim *kzlo*, -a ‘dlouhá košile – długa koszula, długa szata – ein lang Kleid’. (Gebauer 1970: II, 196). Wyraz ten także występuje w języku dolnołużyckim (*zгло*) ‘das Leinwandhemd, das Hemd, халшевая рубаха, рубаха – koszula, gł. lniana’;

spódne zgło ‘das Unterhemd’, *śwérchne zgło* ‘das Oberhemd’, *muskece zgło* ‘koszula męska’, *žišece zgło* ‘koszula dziecięca’ *žeńscyne zgło* ‘koszula damska’, *ku zgłoju plat* ‘materiał na koszule’ (Muka 1911–28: II, 1083).

W późniejszej polszczyźnie wyraz ten w języku polskim ma postać *gieszło*, *-a* (daw.) ‘luźna kobieca koszula z cienkiego płótna, często zdobiona haftem, noszona w okresie średniowiecza i renesansu, także koszula śmiertelna lub prześcieradło okrywające nieboszczyka’ (SJP: I, 652).

Wyraz ten nie ma pewnej etymologii. Niektórzy autorzy (A. Brückner, V. Machek) próbują go powiązać ze stpol. i dial. *czechel* (**čexľь*) – także o niepewnej etymologii (w pierwotnej formie rdzenia obu wyrazów zachodziłaby różnica wokalizmu ь : ы (**kъs-lo* > *kslo* > *gzło* : **kъs-ьlo* > *czechľo*). Inni łączą go z ogłłow. pożyczką z łac. lud. **košulja* (*casula*), co jest nieprzekonujące. Były także inne objaśnienia, także nieprzekonujące (Sławski 1952–1982: I, 388, Machek 1957: 254).

Jak już wspomniano, w staropolszczyźnie występowała także nazwa *czechel* ‘koszula lub suknia (szczególnie kobieca) z białego płótna, corporis velamentum (imprimis muliebre) linteo albo’, przykład: „Jako ja nye wzyła od Jachny czechła y czepcze s moya dzewka, s Malgorzetha”. Drugie znaczenie tego wyrazu to ‘ręcznik, prześcieradło używane w łaźni, mantile balnearium’²: „Lasyebne czechly sudaria”. Także odnotowano deminutivum *czechlik* // *czachlik* (jak *czechel* 1. znac.). Przykład: „Mycolay... zothfarzal zamky chanszebna rzeczą... <u>byaley scrzynky, v kthorey były rambky, czepcze, conlerze, czachlyky, szrebro”. (Słownik stpol. 1., 360–361). Także znany jest ten wyraz z staroczeskim (*čechel* // *čechl*, *-chla*) ‘Schweisstuch – potnik’, ‘Todtenhemd – śmiertelna koszula’, ‘koupací šaty, spodní šat’ (Gebauer 1970, Elektronický slovník staré češtiny). Także znany jest w innych językach słowiańskich, ale na ogół w innych znaczeniach, np. ros. *чехол* ‘pokryška iz tkani ili koži dla wěščej – pokrowiec, futerał’, (Ożegow 1953: 818) także formę *чэхòл*, *чэхòлòк*, *чэхлшшкa* (Dal IV, 584), *чехлик* (dem.) ‘czapczka (na stożku wzrostu korzenia)’ ‘damski czepek, wkładany pod chustkę – наголовник под платок’ (Słownik rosyjsko-polski: 812, Dal 4: 585), bułg. *чехъл* ‘pantofel’, mac. *чевел* ‘but’ (RMJ). Andrzej Bańkowski porównuje ten wyraz (ps. (**čexľь*)) do odpowiedników w językach germańskich (goc. *hakuls* ‘płaszcz’, także stwysniem. *hahhul*, stisl. *hokull*, isl. *hökull*, stszw. *hakul*, norw. dial. *hokul*, duń. *hagl*) oraz bałtyckich (stprus. *kekulis*, lit. *kėkė*, *kektà*, *kėkulas*), niemniej jednak to nie jest w pełni przekonujące (mimo bliskości znaczenia – w j. germańskich odnosi się do odzieży wierzchniej) (Bańkowski 2000: 1, 220).

Nazwy ‘koszuli’ we współczesnych językach słowiańskich kontynuujące łac. *casula*

Jak już wspomniano we wstępie, dominującą nazwą dla ‘shirt, chemise’³ w językach słowiańskich jest zapożyczenie z łac. *casula*.

² To łacińskie objaśnienie znaczenia wskazywałoby raczej na ‘szlafrok, płaszcz kąpielowy’. A. Bańkowski też podaje znaczenie ‘kittel lniany’ oraz ‘koszula (zwłaszcza śmiertelna)’ (Bańkowski 2000: 1, 220)

³ Francuski wyraz *chemise* oznacza ‘koszulę męską’ (współczesną).

W języku polskim wyraz ten ma postać *koszula* i posiada następujące znaczenie ‘sztuka bielizny okrywająca ramiona i tułów, noszona najczęściej bezpośrednio na ciele’. „Biała, kolorowa koszula”. „Płócienna, perkalowa, jedwabna koszula”. „Nocna koszula”. *Śmiertelna koszula* ‘koszula wkładana zmarłym i skazańcom’. Znane są też frazeologizmy, jak *brunatne koszule* ‘członkowie partii hitlerowskiej, nazywani tak ze względu na kolor ich partyjnego umundurowania’, *czarne koszule* ‘członkowie organizacji faszystowskiej, utworzonej we Włoszech’, *zostać w jednej koszuli* ‘być doprowadzonym do ostatecznej ruiny, nędzy’, czy też przysłowie *bliższa ciału koszula niż sukmana*. Istnieją też derywaty, jak *koszulka* 1. (deminutivum) – koszulka dziecięca, koszulka gimnastyczna; 2. ‘rodzaj osłony zakładanej na jakiś przedmiot, futerał, obwoluta, pokrowiec. zasłona ochronna’, „Celofanowa koszulka”, *jakko w koszulce* ‘jakko na miękko ugotowane bez skorupki’; 3. (druk.) – ‘w rotograwiurze: warstwa miedzi, w której trawi się obraz’; 4. (techn.) (w reaktorze jądrowym) ‘powłoka chroniąca pręt paliwowy przed utlenieniem, zetknięciem z chłodziwem’, *koszulka wodna* (w silniku) ‘warstwa cieczy chłodzącej, znajdująca się wewnątrz podwójnych ścianek cylindra i głowicy cylindrowej, płaszcz wodny’, *koszulka żarowa* źródło światła przy oświetleniu gazowym w postaci siatki zawierającej tlenek wodoru i ślady tlenku ceru, które rozżarzone płomieniem gazowym wypromieniowują jasne światło’; 5. (zootechn.) ‘wewnętrzna część oprędu jedwabnika’. Także poświadczono inne derywaty, jak *koszuleczka* (zdr. od koszulka), *koszulina* ‘licha, nędzna koszula’ „Krótka, zgrzebna koszulina”, *koszulinka* (dem. od *koszulina*), np. „Dziecko biegało w samej koszulinie”, *koszulowy* (adj.) ‘właściwy koszuli, przeznaczony na koszule’, np. kołnierzyk koszulowy, krój koszulowy, rękawy koszulowe, płótno koszulowe, *koszularz* ‘krawiec wyspecjalizowany w szyciu koszul męskich’, *koszularka* ‘szwaczka szyjąca koszule’ (Szymczak 1978–81: I, 1026).⁴

Wyraz ten był znany w staropolszczyźnie. Słownik staropolski definiuje go następująco: Znaczenia: 1. ‘odzież spodnia, koszula, vestis interior, tunica, subucula’: „Taco Yan ne beszalse dwema bratoma... w Dzerszczin dom y ne wiwlekli z domu w yedney koszuli 1405 Piek VI 277” Camisia gso albo koschvlą ib. 2. bot. (w czeskiej postaci fonetycznej: swate Marze koszyłe): a. ‘szczyr roczny, Mercurialis annua’: „Swate Marzi kossyle atriplex agrestis” 1472 Rost nr 644; b. ‘gatunek rdestu, PołYGONUM hydropiper’: Swate Marze kossyle persicaria, pulicaria nostra 1472 Rost nr 451. (SStp., 3, 358). Także odnotowano deminutivum *koszulka* ‘koszula, tunica, subucula, vestis interior’: „Szlachczycsom byerza szypy, tulcze, a ostayyam gye w gyeney kosvlcze”; „Camisias al. kosulky” (ibid.).

Wyraz ten (*košěla, košla, košula*) znany jest także w gwarach kaszubskich, gdzie występuje (wg słownika B. Sychty) w 2 znaczeniach 1. ‘koszula’, 2. ‘komża noszona przez służbę kościelną’. Odnotowano także derywaty, jak *košulka* (wiele znaczeń): 1. ‘mała koszula’, 2. (rzadko) ‘pierwsza niezadrukowana stronica książki’, 3. ‘bibuła do wchłaniania atramentu’, 4. (rzadko) ‘papier krepowy biały

⁴ Słownik języka polskiego pod red. M. Szymczaka podaje nieco przestarzałą definicję znaczenia, albowiem współcześnie *koszula* (męska) w dużej mierze utraciła swój bielizniany charakter i jest raczej zaliczana do garderoby. Słownik współczesnego języka polskiego pod red. Bogusława Dunaja zamieszcza *koszula nocna* jako odrębne hasło, a także podaje mniej derywatów – nie zamieszcza *koszulinka, koszularz, koszularka* (Dunaj 1999: 1, 418).

czy kolorowy do owijania doniczek’, 5. ‘podszewka w ubraniach, płaszczach’, 6. (rzadko) ‘ziemniaki gotowane w łupinach’. Jako odrębne hasło odnotowano *košulka* w znaczeniu ‘mężczyzna ubrany w koślą czyli komżę, spisujący w kościele tzw. zdrowaśki, tj. imiona zmarłych, za których się potem modli ksiądz odmawiając Zdrowaś Maria’. Także występują inne derywaty, jak *košlěsko* (augmentativum), *košlěnc* ‘dziecko wychodzące w koszulce z łóžeczka’ (Wejherowskie), *košlůvka*, *-ki* ‘guzik od koszuli’ (Sychta 1967–1976: II, 216).

W języku czeskim nazwa ta ma postać *košile*, *-e* i to samo znaczenie ‘spodni odev z plátna, hedvábí n. jiné podobne látky s delšími n. kratšími rukávy, nošeny přímo na těle, volně splývající s ramen’. Przykłady: „Měl bílý nákrčník a leskou kosili”. „Žena oděná suknicí jenom a kosili”, „nocní košile”. Przystł: Bližší košile než kabát ‘vlastní zajmy jsou nejbližší’, czy frazeologizm *zmrzlá košile* ‘o nepohyblivém, netešném člověku – o kimś nieruchliwym, nieruchawym’. Poświadczone są także derywaty, jak *košilečka*, *-y* (deminutivum), przykł.: „od ramen rukávy je bílé košilečky vlají”; *košilenka*, *košilinka* (dem.), przykł. „Košilenky, kabátky, malé ozdobne nicůtky”; *košilice* (dem.) „Nekal si z kmentí košilici”; *košilička* (dem. od *košilka*), przykł. „Dej sestřičko, dej novou košiličku”; *košilka* 1. (dem. od *košile*), przykł. „Chlapeček v bělounké dlouhé košilce”, 2. ‘zbytek plodových blan – pozostałość błon plodowych’. Przykład: „Tyť jsi se narodil v košilce”; *košilkový* (adj. utworzone od *košilka*) ‘przypominający koszulkę – podobny košilce’ „košilková halenka”; *košilní* (adj.) ‘odnoszący się do koszuli’ „Rychtář našel v tom kuse košilním podělanom pecet města Lichtenburg”; *košilový* (adj.) ‘od koszuli’, przykł. „oba kostelníci bez kabátů jenou ve vykasaných rukávech košilových vrhli se k rozházeným šperkům” (Přír. Slov. II, 311). W języku staroczeskim wyraz ten ma postać *košule*, *-e* ‘Hemd’ i występuje także deminutivum *košulka*. (Gebauer 1970: II, 113–114).

W języku słowackim nazwą tej części garderoby jest *košeľa*, *-le* oraz jej wariant *košiel* ‘prevažne mužské a chlapčenské oblečenie pokrývajúce hornú časť tela (trup a ruky) obyč. z golierom a vpredu na zapínanie – (przeważnie) męska lub chłopięca część ubioru, pokrywająca górę ciała (tułów i ramiona), zwykle z kołnierzem i zapinana z przodu’. „Flanelová, bavlnená, hodvábná košeľa”, „nocná košeľa”; (hist.) drótená košeľa – ‘súčasť starovekného a srednovekného ochranného odevu z pevných oceľových krúžkov – časť starožitného lub střednovečného ubioru ochranného, vykonaná z mocných, stalových kraččkův’; (etnogr.) ‘horná časť mužského i ženského základného oblečenia, ktorá pokrýva trup a ruky, ušit z domáceho platna, obyč v strede z rozstřihnutým rozporkom – gónna časť podstavového męskiego i żeńskiego ubioru, pokrývajúca tułów i ręce, uszyta z plótna domowej roboty, zwykle z zapięciem z przodu’: „pracovná konopná košeľa”. Fraz. čierne košele (pol. „czarne koszule” – włoska organizacja faszystowska), hnedé košele „brunatne koszule” – niem. organizacja faszystowska, „dal by aj posledný košeľu”. Także występuje przysłowie *bližšia košeľa ako kabát* (odpowiednik pol. *bližsza ciału koszula niż sukmana*). Także są znane derywaty, jak *košielka*, *košieločka* (dem.), *košelovina* ‘materiał na koszule – latka, z której sa šijú košele’, *košelovitý*. *-ta* ‘mający wygląd koszuli męskiej’, przykład: „damska košelovitá bluzka”; *košelovy*, *-va*, *-ve* 1. ‘odnoszący się do koszuli’ „košelovy golier, košelove manžety”, 2. ‘mający wygląd koszuli męskiej’ „Košeľova bluzka” (SSSJ. 2, 759).

Wyraz ten jest obecny także w obu językach łużyckich. W języku dolnołużyckim *kóšula* (dem. *košulka*) – także obocznie *košla* oznacza inną część ubioru niż ‘koszula’, albowiem ‘koszula’ w tym języku nosi nazwę *zгло*. *Košula* odnosi się bowiem do damskiej garderoby. Wg słownika A. Muki znaczenia są następujące: ‘der Weiberrock, die Robe, юбка – spódnica, suknia’. Jako *spódná kóšula* ma znaczenie ‘der Unterrock – półhalka, halka’. Występują też derywaty, jak *košulata*, *-eje* (adj. także substantywiz.) ‘einen Weiberrock tragend, die Rockträgerin, носящая юбку – nosząca spódnicę’, *košulisko* (augment., pejor.), *kóšulka* (dem.) ‘spódniczka (haleczka?) dla małej dziewczynki’, *kóšulowy*, *-a*, *-e* (adj.) ‘zu den Weiberrocken gehörig, die Frauenröcke betreffend, юбочный – odnoszący się do damskiej spódnicy’. W języku górnołużyckim wyraz *košla* // *košula*, *-e* (występuje też dem. *-lka*) oznacza to, co w większości języków słowiańskich – ‘Hemd’. Także odnotowano derywaty *košliny* ‘des Hemdes – dotyczący koszuli’, *košlacy* // *košlowy* ‘koszul(k)owy’ (Pfuhl 1886: 278, Zeman 1967: 171).

Wyraz ten nie jest obcy także Słowiańszczyźnie południowej. W języku serbsko-chorwackim jest normalną i jedyną nazwą dla ‘chemise, shirt’ i ma postać *kóšulja*. Słownik macierzy serbskiej (RMat.) określa znaczenie wyrazu następująco. Główne znaczenia: a) ‘deo muškog rublja od lake i mekane tkaninę za gorni deo tela, koji se nosi ispod ostali odeće – część męskiej bielizny z lekkiej i miękkiej tkaniny, noszona na górę ciała pod pozostałą odzież’. Przykład: „Ako mi skinu odelo, jak ću ostati u gaćima i košulji”; b) ‘deo ženskog ili dečjeg rublja, koji pokriva veći deo tela – część bielizny damskiej lub dziecięcej, pokrywająca większość ciała’, przykł. „Ako se i desio dječak, taj je još nosio košulju u zubima”. Także występują inne, przenośne znaczenia, np. ‘koža, koju zmija skida, svlak – skórka, którą zrzuca wąż w czasie linienia’, przykł.: „Tu zmija košulji svlači”; ‘gorni sloj čega, ono što pokriva, omotava što – wierzchnia warstwa czegoś, co pokrywa, osłania coś’, np. „Hrast goli, tri ... obukoše košulju leđa”; ‘omot, korice od kartona, kože i sl. za čuvanje papira, rukopisa i sl. – osłonka, obwoluta, okładka z kartonu, skóry itp. ochraniająca papier, rękopis itp.’, przykł. „Uze sa noćnog ormarića mrku kartonsku košulju; rukopis Stefanovićeve antologije”. Znane są także związki frazeologiczne, np. *crne košulje* ‘faszyści we Włoszech’, *crvene košulje* ‘Garibaldiści we Włoszech’, *sive košulje* ‘naziści w Niemczech’, *ludačka košulja* ‘kaftan bezpieczeństwa’, czy przysłowia: *dati (skinuti) sa sebe i košulju* ‘dać komuś wszystko, co się ma, nawet rzecz konieczną; *košulja je telu bliža* a) ‘bliži je rod nego strana, tuđa osoba – ważniejsza jest rodzina, krewny niż obca osoba’, b) ‘čovjek je sebi najbliži’, *poznavati koga kao košulju* ‘bardzo dobrze znać kogoś’, *roditi se u košulji* ‘roditi se srećno, pod srećnom zvezdom – być urodzonym pod szczęśliwą gwiazdą, w czepku’, *zavirati kome pod košulju* – ‘izneti, upoznati čije skrivene namere, postupke – poznać czyjeś ukryte zamiary’ (RMat: 3, 26). Występują także derywaty, jak *košuljak*, *-ljka* // *košuljac*, *-ljca* (dem.) ‘koszulka’: „Mokri košuljak priljubio se uz rebra”; *košuljètina* (augm. i pejor. od *košulja*), przykł.: „Kakav li će izgledati u toj proklesoj košuljetini”; *košuljica* 1. (dem.), przykł. „On svuće sa sebe košuljicu”, 2. ‘koszula’, np. „on je skinuo rđu sa svoje duše, kao što zmije skiduju košuljicu sa svega tela”, 3. ‘haljetak od belog platna s rukavima, koji nose katolicki sveštenici ispod misne odeće – suknia białego płótna z rękawami, którą noszą księża katolicy pod ornatem, alba’: „Svukli se misnu

odjeću, i oprsnik, i košuljicu, i talar’, 4. (med.) ‘opna, u kojoj je omotano dete u materinjoj utrobi, placenta – łożysko’, przykł. „Roditi se u košuljicu”, 5. ‘omot od zrna, jezgre, zametka i sl.– otoczka ziarna, pestka, załązek’: „Zrno od pšenice lako ispada od svoje košuljice”; *košuljni* (adj.) ‘dotyczący koszuli, odnoszący się do koszuli, koszulowy’ „Zasukao (je) prevratke od rukava košuljnih” (RMat: 3, 26).

W języku słoweńskim *košulja* nie jest normalnie używaną nazwą dla ‘chemise’, lecz przestarzałą i dialektalną (Biała Kraina) (Sławski 1952–1982: II, 547). Nie notuje ją słownik słoweńskiego języka literackiego. Poświadczą ten wyraz jedynie Pleteršnik, gdzie znaczenie tłumaczy przez ‘srajca’. Podaje także derywat *košuljar* ‘der Hemdenmacher – krawiec szyjący koszule’ (Pleteršnik 1894–95: 1, 443).

W języku macedońskim nazwą dla ‘chemise’ jest *кошула*. Słownik języka macedońskiego podaje też zestawienie *долна кошула* ‘zwykle biała koszula, noszona na gołym ciele, dosł. spodnia koszula’, czy *змиска кошула* ‘skóra, którą zrzuca wąż w czasie linienia, wylinka’. RMJ podaje też frazeologizmy, jak *cu ja prodadeu кошулата од грбот* – sprzedałem wszystko, co miałem (dosłownie: sprzedałem koszulę z grzbietu), *нема кошула на грбот* ‘jest bardzo biedny’. Drugie znaczenie tego wyrazu to ‘koszulka, w której znajduje się płód w macicy, owodnia’. Zamieszczono także deminutiva *кошулка* i *кошулче* (RMJ: I, 360).

W języku bułgarskim rzeczownik *кошуля* jest dialektyzmem, występującym w zachodnich narzeczach (Stojkow 1968: 202; BDA OT, mapa nr L 77). Słownik BAN-u zamieszcza go z kwalifikatorem (dial.) i podaje w 2 znaczeniach: 1. ‘koszula – bułg. *риза*’. Przykład: „Тя стоеше боса в праха, но беше в тежка, везана селска руба – дълга кошуля от дебело домашно платно”. (D. Talew). 2. (przen.) ‘обвивка на пашкун – otoczka kokonu’. (RBE, 8, 117). Odnotował go słownik Duvernois (*кошуля* oraz deminutiva *кошулче*, *кошулица*) ‘koszula – rubaszka, soroczka’. Przykłady: „На дванадесет години, на тринадесет кошуля...”, „Ни кошулче, ни платенце”, „Кошулица копринена” (Duvernois 1889: 1032). Rzeczownik *кошуля*, został odnotowany w zachodnich regionach Bułgarii (Видинско, Ломско, Белоградчишко, Михайловградско, Берковско, Врачанско, Софийско, Самоковско, Пернишко, Трънско, Радомирско, Кюстендилско, Дупнишко, Благоевградско, Газложко, Гоцделчевско⁵, Петричко), oraz znajduje się on na jednej małej enklawie w najbardziej południowo-wschodniej części Bułgarii, blisko granicy z Turcją (Stojkow 1968: 202; BDA OT: 471)

W językach wschodniosłowiańskich (poza białoruskim) wyraz ten nie jest podstawową nazwą dla ‘chemise’. W języku rosyjskim *кошудля* (wg. słownika Dala) ma swoje podstawowe znaczenie tylko w dialektach zachodnich ‘сорочка, рубашка, рубаха немецкая, не косоворотка – koszula, nie typu rosyjskiego’. Inne znaczenia to (dial. kurski) ‘długa damska koszula z szerokimi rękawami – женская рубаха с широкими рукавами, шитая до подолу’, (dial. kostromski – wschodni) ‘короткий, крытый тулуп – krótki, obszyty (tkaniną) kozuch’, (dial. jarosławski) ‘rodzaj kozucha z zakładkami, pokrytego sukniem, płótnem (?) czy malowany – овчинная шуба с борами, критая китайкою, крашениною или сукном’, (przestarz.) ‘мужской или женской поддевок на меху – męska lub damska podpinka

⁵ W samym mieście Goce Delчев nazwą ‘koszuli’ jest *риза* (Stojkow 1968, 202; BDA OT, mapa L. 77)

z futra’, ‘блуза, род верхней, бористой рубахи, замест верхней одежды или сверх ей, рабочая рубаха – bluza, rodzaj wierzchniej, marszczonej koszuli, poszzonej zamiast odzieży lub na nią, bluza robocza’. Także odnotowano *кошель* i *кошёлка* (Dal 1956: II, 183).

W języku ukraińskim *кошӯля*, *-лі* został poświadczony w 2 znaczeniach: 1. ‘koszula – рубаха’⁶. Przykład: „На нїм кошуля як бїль бїленька, як бїль бїленька, як лист тоненька”; 2. ‘strupy na głowie niemowlęcia – strupья на голове ребенка’. Odnotowano także derywaty (deminutywa) *кошӯле(о)нька*, *кошӯлечька*, *кошӯлька*. Przykłady: „Головонька змита и кошуленька біла”, „Шила кошульку с тонкого рубку”, „В тонких, білих кошулечках козака водила” (Hrinczenko 1907 – 1909, II, 297).

W języku białoruskim wyraz *кашӯля*, *-і* ma znaczenie: ‘адзienie з лёгкай тканіны на верхнюю частку тела (мужчынскае) або як ніжняя бялізна (жeночае) – część garderoby z lekkiej tkaniny na górną część ciała (męska) lub spodnia bielizna (damska)’. To dotyczące męskiej garderoby odpowiada franc. chemise (TSBLM, 287).

Wyraz ten ma pewną etymologię. Jest starą, ogólnosłowiańską pożyczką z łac. *casula* ‘płaszcz z kapturem’, ‘chatka’, ‘szałas’, ‘namiot’, co jest deminutivum od *casa* ‘dom’. Rozwój znaczeniowy jest podobny do ewolucji semantycznej nazwy **sorka*. Trzeba zwrócić uwagę na to, że obok tej starej pożyczki z wokalizmem *-o-* istnieje oboczna (późniejsza) z wokalizmem *-a-*, np. stpol. *kaszula*, *kazula*, *kasula* ‘ornat’, stczes. *każula*, *każila*, *każela* ‘ornat’, słow. *kazula* ‘ts.’, sch. *kàzula* ‘komża’, co ze śląc. *casula* ‘ornat’ (Sławski 1952–1982.: II, 547–8; Boryś 2005: 253; BER, II, 695–6).⁷

Nazwy *koszuli* kontynuujące ps. **sorka* we współczesnych językach słowiańskich

Nazwy kontynuujące prasłowiańskie (**sraky*, *-ьve*) i pochodne – deminutywa, występują nie tylko w języku scs. i staroruskim (zob. początek artykułu), ale także w niektórych współczesnych językach słowiańskich – w słoweńskim oraz we wschodniosłowiańskich, przy czym wschodniosłowiańska postać jest deminutivum powstałym na tle ruskim.

Nazwą dla ‘chemise’ w języku słoweńskim jest *srajca*, *-e*. Słownik słoweńskiego języka literackiego podaje następujące znaczenia tego rzeczownika: ‘moško oblečilo za k hlačem, navadno iz tanjšega blaga – część garderoby męskiej noszona do spodni, wykonana z cieńszej tkaniny’, przykłady: „likati, prati, šivati srajce”, „vsak dan obleče čisto srajco”, „platenena srajca, športna srajca”, „srajca z dolgimi, s kratkimi rokavi”. Drugie (bardzo bliskie) znaczenie to ‘temu podoben del moškega

⁶ F. Sławski zaznacza, że to znaczenie w języku ukraińskim jest dialektalne.

⁷ Wyrazy kontynuujące łac. *casula* oznaczają ‘ornat’ także w innych językach, np. ros. (obok *puzá*), czy niesłowiańskich. Andrzej Bańkowski (Bańkowski. I, 802) kwestionuje tę etymologię nazwy *koszula* (ze względów semantycznych) i postuluje związek jej z **košь* ‘plecionka z drutu zakładana na ciało’. To ostatnie wydaje się być niepoważnym twierdzeniem, w najlepszym razie etymologią ludową czy wręcz „etymologizowaniem”.

ali ženskega perila – podobna do tego część męskiej lub damskiej bielizny’, przykł. „V sami srajci je hodila po sobi”. Podano też zestawienie *spalni srajca* ‘koszula nocna’.⁸ Odnotowano także frazeologizmy, jak *črne srajce* ‘włoscy faszyci – por. pol. *czarne koszule*’, *rjave srajce* ‘nacionaliści’, *ljubljsanska srajca* ‘po rodu Ljubljančan – rodowity mieszkaniec Lublany’. Odnotowano także derywaty, takie jak *srajčen*, *-čna*, *-čno* (adj.) ‘nanašajci se na srajce – odnoszący się do koszuli’, np. *srajčni rokav*, *srajčna bluza*, *srajčni ovratnik*; *srajčica*, *-e* (dem.), np. „otroci so se podili okoli v dolgih srajčicah”; *srajčka*, *-e* (dem.), np. „šivala je srajčke za otroke”, czy w zestawieniach *kristusove srajčke* ‘dziewięciornik błotny, Parnassia palustris’, *marijina srajčke* ‘zawilec gajowy, Anemone nemorosa’; *srajčnik* 1. ‘majhen otrok, ki nosi samo srajco – małe dziecko, które nosi tylko koszulę’, 2. ‘ženska bluza z rokavi, navadno platnena – bluzka koszulowa, koszula damska’ (SSKJ: IV, 890–891).

W języku rosyjskim rzeczownik *сорочка* jest synonimem wyrazu *рубаша*, *рубашка* ‘koszula’, także ‘damski krótki półkoszulek – женская, кисейная манишка, до пояса’. Także oznacza on ‘bluzę, odzież wierzchnią, zw. roboczą – блуза, круглая верхняя одежда, рабочая, охотничья’. Posiada też inne, przenośne znaczenia, jak ‘внутренняя пленочка яйца – wewnętrzna skórka jajka (ta pod skorupą)’, ‘перепонка или пузырь, в коем родится ребёнок и многие животные – błona lub pęcherz, w którym rodzi się dziecko lub wiele gatunków zwierząt, owodnia’, przykł. „Он в сорочке родился”; ‘масть, шерсть на мелких животных, перья на птице – sierść drobnych zwierząt, opierzenie ptaków’, przykł. „Белая, рябая, рыжая сорочка”; ‘pokrowiec, futerał, np. na futro – чехол, мешок, надеваемый на штуку красного (аршинного) товара, оболочка, чехол на мех, на шубу’, przykł. „Подай с полки сукно в красной сорочке”; ‘бумажная обертка книги, рубашка, в койей две колоды или игра карт – obwoluta na książce, koszulka, w której są umieszczone 2 talie kart do gry’;⁹ przykł.: „сорвать сорочку”. Także są inne znaczenia dialektalne, jak (Smoleńskie) ‘konwalia – ландыш’, (wołż., syber.) ‘wiatrak, wiatrowskaz – флюгер, ветреница’¹⁰. Także odnotowano wyrazu *срачица* ‘koszula – soroczka lub rubacha’, przykł.: „Хотящему ризу твою взять, отпусти ему и срачицу”, *сорочница* (pskowskie) ‘rodzaj białej koszuli z czerwonym haftem, noszoną przez wieśniaczki na koszuli i sarafanie – род белой рубахи с алыми шитками, которую крестьянки носят сверх рубашки и сарафана’. Także odnotowano przymiotnik *сорочковый* ‘dotyczący koszuli’ (Dal 1956: IV, 276).

W języku ukraińskim *сорочка*, *-ки* jest podstawową nazwą ‘koszuli – odpowiednik rosyjskiego *рубаша*, *рубашка* oraz *сорочка*’. Przykłady: „Як неділя, то

⁸ Należy zwrócić uwagę na to, iż nie w każdym języku ‘koszula nocna’ jest nazywana koszulą. Przykładowo, w języku bułgarskim ten nocny strój (współcześnie prawie wyłącznie damski) nazywa się *нощница*, podobnie mac. *ноштница*, czy sch. *spavačica* obok *spavača haljina* – to ostatnie, gdyby przełożyć dosłownie na język polski oznaczałoby ‘suknia do spania’ – zresztą podobnie jest w języku angielskim *nightgown* (*gown* w j. ang. to długa, luźna szata, długa suknia, także: toga – university gown, judge gown). Damska koszula nocna przypomina krojem (długą) suknię.

⁹ Słownik Ożegowa (Ożegow, s. 692) podaje też znaczenie ‘odwrotna strona karty do gry’.

¹⁰ To znaczenie raczej pochodzi od nazwa ptaka *сорока* ‘sroka’.

й сорочка біла”, „Під хатою в сорочі білій сидів с бандурою в руках старий Козак”. Także odnotowano zestawienia, jak сорочка вишиванка ‘koszula haftowana, ros. вышитая рубаша’, czy *гамівна сорочка* ‘kaftan bezpieczeństwa, ros. смирительная рубаша’. Przykład: „Божевильного нам привели. Гамівну сорочку на нього!”. Odnotowano także przysłowia, jak *з миру по нитці голому сорочка* (odp. ros. с миру по нитке голому рубашка), (*на*)*родитися в сорочці* ‘być w szepku urodzonym’, przykł.: „Що зі мною? – запитав Кикалою Ви в сорочці вродилися – відповідь лікарь – тільки два перелами, руки і лівої ноги – як ви живі лишилися не розумію”; *сорочка ближча (ближче) до тіла* ‘bliższa ciała koszula’. Również odnotowano ten wyraz w znaczeniu ‘owijka, otulina – ros. оболочка). Także odnotowano derywaty: *сордчковий* (adj.) ‘dotyczący koszuli, odnoszący się do koszuli, koszulowy’, czy deminutiva *сордченька, сордчечка* (Kiriczenko 1953- 1963: V, 414; Hrinczenko 1907 – 1909: 4, 170).

W języku białoruskim wyraz *сардчка* jest nazwą występującą obok podstawowego wyrazu *кашуля*. TSBLM podaje jego znaczenie następująco ‘мужчинская (верхняя і сподняя) або жаночая (сподняя) кашуля – koszula męska (wierzchnia lub spodnia) lub damska (spodnia)’. Odnotowano także derywat: *сардчачны, -ая, -еа* (adj.) (TSBLM, 587).

Etymologia tego wyrazu nie jest całkowicie pewna. Jest on spokrewniony z wyrazami bałtyckimi, które oznaczają nie ‘koszulę’, lecz odzież wierzchnią, por. lit. *šar̃kas* ‘odzież, sukieny kaftan rybacki’, *švãr̃kas* ‘marynarka, chałat’, łot. *svār̃ks* ‘surdut, marynarka’. Dalsze pochodzenie jest już niejasne. Może z ie. **kʷer* ‘pokryć’, por. awest. *suri* ‘skóra’. Może jest również spokrewnione z łac. vulg. *sarica, sareca* ‘rodzaj tuniki, alb. *sharkë* ‘rodzaj płaszczka z białej wełny’. Inne hipotezy są nieprzekonujące (Vasmer 1964 – 73: III, 724–725; Snoj 2003: 689–690).

Nazwa ‘koszuli’ charakterystyczna dla języka bułgarskiego

We współczesnym języku bułgarskim główną nazwą ‘koszuli’ jest *пуза*.¹¹ We współczesnym języku bułgarskim rzeczownik *пуза* (wg. słownika języka bułgarskiego) oznacza: 1. ‘платнена долна дреха, обикн. бяла, която се носи направо на тяло’ – ‘spodnia część odzieży, zwykle płócienna i biała, noszona bezpośrednio na ciele, koszula’ (RSBKE, III, 111). Przykład: „Над пояса си той беше само по една риза, разгърден” (Yovkov – za RSBKE). 2. ‘мъжка памучна или коппринена дреха с ръкави, която се носи върху фланелка или под сакото’ – ‘część garderoby męskiej z rękawami, wykonana z bawełny lub jedwabiu, noszona na podkoszulek lub pod marynarkę, koszula’: коппринена риза, поплинена риза. W bułgarskim języku literackim (zgodnie z danymi RSBKE) leksem ten może mieć także inne znaczenia, jak ‘обвивката на плода в утроба на майката’ (ludowe) – ‘owodnia, worek owodniowy’. Słownik zamieszcza również wyrażenia idiomatyczne, jak: Няма риза на гърба – ‘много е беден – ktoś jest bardzo biedny, ubogi’; Взели (продали) ми и риза на гърба ‘всичко му е продали’ – ‘całe jego mienie zostało sprzedane’ itd.

¹¹ Wyraz ten oznacza koszulę męską. Koszula nocna to w j. bułg. *нощница*.

RSBKE także zamieszcza derywat *ризница* (hist.) ‘вид металическа дреха, употребявана в средновековието от бойци и рицари, за предпаване от нараняване; броня’ – ‘zbroja, pancerz, druciana koszulka, gieźło’, jak w przykładzie „б яките ризници от плетени железни жици, и в кованите шлемове с подбрадници и наушници стрелите се чупеха като стъклени” (Ст. Загорчинов – за RSBKE).

Najden Gerow w swoim słowniku zamieszcza interesujący nas wyraz zarówno w swoim głównym znaczeniu ‘koszula’, jak i w znaczeniu ‘owodnia, worek owodniowy’. Podaje także inne znaczenie, mianowicie ‘кърпа за бръщение с нея, пешкир’ – ‘ręcznik’. Zamieszcza także złożoną nazwę *френска риза*, tłumacząc ją poprzez rosyjski wyraz ‘сорочка’ – ‘koszula’. Podaje też pewną liczbę wyrażen idiomatycznych, takich jak: дал му и ризата си от гърба ‘дал му всичко от гърба’ – ‘dał mu wszystko, co miał’, зел му и ризата от гърба ‘зел му всичко, обрал го съвсем’ – ‘zabrał mu wszystko – nawet koszulę z grzbietu’; оставил го по риза и гащи ‘обрал го съвсем и го осавил само по долните дрехи’ – ‘okradł, ograbił kogoś ze wszystkiego, pozostawiając w samej bieliznie’, ризата е по-близо до кожата ‘bliższa ciału koszula (niż sukmana)’ etc. (Gerow 1895 – 1909: 5, 79). N. Gerow także zamieszcza derywaty, jak np. *ризя* 1. ‘deminutivum od *рѝза*, 2. ‘haftowana chustka’, 3. ‘kwiat Narcissus poeticus’; *ризнѝца* ‘zbroja, pancerz’; *ризнѝя* deminutivum od *рѝза*; *ризнѝце* ‘deminutivum od *ризнѝя*’; *ризнѝце* ‘ts.’; *ризнѝка* ‘dem. od *рѝза*’; *ризнѝца* ‘ts. *рѝза*’; *ризнѝчка* ‘deminutivum od *ризнѝца*’; *подризнѝк* ‘część garderoby, wkładana przez prawosławnych duchownych pod ornat, rodzaj prawosławnej alby, bułg. стихар’¹² (Gerow 1895 – 1909: 4, 101; RBE: 12, 1003). BTR (BTR, 752) zamieszcza także inne złożenie *успирителна риза* ‘kaftan bezpieczeństwa’.

Leksem ten został również odnotowany przez słownik Duvernois (Duvernois 1889: 2053–2054), gdzie jego znaczenie zostało objaśnione poprzez rosyjskie wyrazy ‘рубашка, сорочка’ – ‘koszula’ i oparte przykładami: „Ти носиш риза ленена. Ленена и копринена. Аз нося риза от черга”,¹³ „Опрала риза конопни”. Duvernois także zamieszcza derywaty, takie jak deminutivum *ризнѝе* ‘koszula’, *ризнѝце* ‘koszulka – ros. рубашечка’, zilustrowane następującymi przykładami: „Аз уших вече ризлето”, „Неновица сяда до него на миндерлачето и захваща да шие мъничко ризленце”. Słownik ten także zamieszcza wyraz *ризнѝца*, oznaczający ‘латы, кольчуга’ – ‘zbroja,’ zilustrowany przykładem: „3000 сабли, 8000 пушки 100 железни ризници” (Duvernois 1889: 2053–2054).

Wyraz *рѝза* występuje także w dialektach bułgarskich, przy czym nie tylko w znaczeniu ‘koszula’, ale również w innych znaczeniach, o czym pisałem w odrębnym artykule, poświęconym wyłącznie rzeczownikowi *рѝза* (Rusek 2020: 117–125). *Обобщаващ том* Bułgarskiego atlasu gwarowego zamieszcza mapę (BDA, OT 471) dystrybucji wyrazów oznaczających ‘koszulę’ w dialektach bułgarskich. Terytorium Bułgarii zostało zdominowane przez wyraz *рѝза*, który jest jedyną nazwą na przeważającej części terytorium Bułgarii (izoglosa wyznaczająca zachodnią granicę występowania wyrazu przebiega z północno-zachodniego

¹² W języku bułgarskim ornat prawosławny nazywa się *фелон*.

¹³ Podaję przykład w dzisiejszej pisowni bułgarskiej.

zakątką kraju, biegnąc ku rzece Iskyr i dalej ciągnie się do południowej granicy w pobliżu miejscowości Berkovica, Pirdop, Elin Pelin, Samokov, Goce-Delčev), Wyraz ten występuje także w dwu małych enklawach, znajdujących się poza granicami politycznymi Bułgarii (w Turcji wzdłuż rzeki Biga River oraz w północnej Dobrudży w Rumunii).

W języku staro-cerkiewno-słowiańskim, w staroruskim, w językach wschodniosłowiańskich, w serbsko-chorwackim oraz czeskim wyraz ten jest obecny, niemniej jednak oznacza zupełnie inny ubiór (zwykle szatę liturgiczną, ornat), o czym zostało napisane w odrębnym artykule (Rusek 2020: 117–125).

Wyraz *puza* nie ma pewnej etymologii. Istnieje kilka hipotez związanych z pochodzeniem tego rzeczownika. Jedną z nich to powiązanie z ie. czasownikiem **reig* ‘ciąć’ (z długością samogłoski, jak w ie. *reig*), por. ps. **rězāti* (bułg. *режа*, sch. *rězati*, *rěžēm*, śl. *rězati*, ros. *рѣзать*, *рѣжу*, czes. *rězati*, *řeži*, śl. *rezał*, pol. *rzezać*, *rzezę*, głuź. *rězać*, dłuź. *rězaś*). Semantyka tego wyrazu jest podobna do odpowiedników w pewnych językach germańskich, np. stang. *rif* ‘strój, ubranie’, stisl. *rif* (*ript*) ‘kawałek materiału, sukna’, stwysniem. *peinrefta* ‘spodnie, getry’ (BER 6, 206–210, 252–254). Z semantycznego punktu widzenia część ubrania jest zwykle wycięta z większego kawałka tkaniny, stąd etymologia wyprowadzająca ten wyraz z indoeuropejskiego czasownika o znaczeniu ‘ciąć, kroić’ jest bardziej przekonująca niż pozostałe. Niektórzy autorzy twierdzą, iż wyraz ten może być spokrewniony z lit. *rįzai* ‘łachmany’ lub *rizios* ‘zbroja’. Istnieje też hipoteza głosząca, iż rzeczownik ten jest pożyczką z trackiego wyrazu *σειρά* ‘odzież wierzchnia’ (Machek 1957: 436) lub z łacińskiego *rasum* < gr. *ράσον* ‘kawałek tkaniny, sukna’¹⁴, albo też pochodzi z bizantyńskiego (*ρίζαι* ‘przedramię’). Ta ostatnia jest nie do przyjęcia ze względów semantycznych.

Sugestia, że *puza* pochodzi z arab. *ridā* ‘szeroka, luźna wierzchnia odzież, ubiór damski, suknia’ jest trudną do zaakceptowania z powodu problemów wokalicznych (długie *ī* w Słowiańszczyźnie), chociaż byłaby do przyjęcia z semantycznego punktu widzenia. Rozwój spółgłosek w śródgłosie *d > δ > z* jest charakterystyczny dla dialektów protobułgarskich i kipczackich (pod wpływem staroturkijskim) (BER 6, 254).

Nazwy wyłącznie wschodniosłowiańskie

Nazwa *рубàха*, *рубàшка* jest charakterystyczna dla języka rosyjskiego. Słownik Dala definiuje ten wyraz następująco: ‘сорочка, кошуля, тельница, одежда из числа белья, надеваемая под низ, на тело – koszula, odzież zaliczana do bielizny, wkładana pod spód, na ciało’. *Русская рубаха* – ‘koszula z zapięciem na lewym ramieniu, ros. *косоворотка*¹⁵; *немецкая, круглая, хохлацкая* ‘szczególny rodzaj

¹⁴ Bułgarski wyraz *пачо* oraz rosyjski *ряса* pochodzi z łac. *rasum*, (por. gr. *ράσον*, ngr. *ράσο*, wł. *raso*). Występuje on także w języki staro-cerkiewno-słowiańskim *paca* ‘sutanna prawosławna’, sch. *rāsa*, ukr. *pāca* oraz – jako pożyczka w rumuńskim. (BER, 6, 185). Sutanna prawosławna różni się od rzymsko-katolickiej tym, że ma znacznie szersze rękawy oraz uszyta jest z cieńszej tkaniny.

¹⁵ *Косоворотка* to tradycyjna rosyjska stosunkowo długa koszula, ze stójką i rozcięciem nieco po lewej stronie, z długimi rękawami, noszona na wierzch spodni i przewiązywana w pasie.

koszuli – с запонкой или завязкой на душке’. Детская рубашечка, рубашенька. Грубая рубашища. Парень-рубаха – (dial. wsch.) ‘простой, прямой, добрый, смиренный – człowiek prosty, dobry, spokojny’. Рубашка животного, собаки – ‘шерсть, масть – sierść, maść, umaszczenie’¹⁶, прыжк: „Крапчатая рубашка ищейки”¹⁷). Рубашка кокона – ‘внутренняя запряжка, которая тонше – wewnętrzny, cieńszy oprzęd kokonu’ i in. Также ten wyraz może mieć znaczenie ‘оболочка, в которой лежит зародиш, ребенок в матке – błona, w której przebywa zarodek, dziecko w macicy, błona płodowa, owodnia’. Odnutowano także liczne frazeologizmy i przysłowia, jak *остаться в одной рубашке* ‘zostać bez niczego, gołym’; *пустить кого в одной рубашке* ‘ograbić, okraść z wszystkiego’; *знай рубаха да подохла* ‘nie powiem nikomu’; *своя рубашка к телу ближе* ‘bliższa ciału koszula’; *он в рубашке родился* ‘w czepku urodzony, szczęśliwy’; *в рубашках орать, в шубах сеять* i inne.

Także odnotowano derywaty, jak *рубáховый, рубáшечный, рубашковский, рубáшный* (przym.) ‘związany z koszulą’; *рубашечная* (częściej neutr. -ноe) ‘женское месячное – miesiączka, menstruacja’, *рубáшно* (gw. pskowskie) ‘ręcznik – полотенce, ширинка, ручник, утиралка’, *рубище, руба, (płn.), руб* (przestarz.) ‘gruba, ordynarna odzież gobosza – самая грубая, толстая одежда, будничная, рабочая’: „Одеть в рубище, ходить в рубищах”; *рубищевый, рубищный* (adj.) ‘odnoszący się do rzeczown. рубище’ (Dal 1956: IV, 106).

W języku ukraińskim wyraz ten ma postać *рубатка* i oznacza ‘koszulę, bluzę z grubej, ordynarnej tkaniny – ros. рубашка из грубой ткани’. Przykład: „Лиш часом деякі жінки приносили їй се та те їсти, випрали рубатку, облатали та й тільки всього” (Kiriczenko 1953- 1963 V, 226; Hrinchenko 1907 – 1909: 4, 84).

Wyraz *рубашка, -i* występuje także w języku białoruskim, ale nie jako nazwa części garderoby, lecz ma specjalistyczne znaczenie ‘верхні покрывыны слой, абалонка – wierzchnia, warstwa pokrywająca coś, otoczka, łupina, skórka’: *рубашка катла, рубашка плода* (TSLBM).

Rosyjskie *рубаха, рубашка* pochodzi od rzeczownika *руб* ‘zgrzebna, szorstka odzież, łachmany’, por. strus. *рѹбѣъ* ‘licha odzież, gruba, szorstka tkanina’, bułg. *рѹб* ‘obwódka, brzeg’, sch. *rûb, rûba* ‘obwódka, szew’, sło. *rôb* ‘obwódka, tkanina, prosta koszula’, czes., sła. *rub* ‘obwódka, lewa strona (tkaniny), nice’, *rubás* ‘całun, gieżło, koszula śmiertelna’, pol. *rąb* ‘obwódka, obręb, rąbek’, (pl.) *ręby* ‘obwódka, brzeg lewej strony’, głuź., dłuź. *rub* ‘szorstka, ordynarna tkanina, całun, gieżło, odzież’. Jest on spokrewniony z łot. *rûobs* ‘wręb, wyręb, nacięcie’, *rûobît* ‘robić wręb, nacięcie’, lit. *ruĩbas* ‘wręb na drzewie, obszycie, oblamowanie, szeroka obwódka’, *apruĩba* ‘zaobrębia się’, *rumbúoti, rumbúoju* ‘podrąbać, podciąć’, *rėmbėti* ‘dostać szram, pokrywać się bliznami’. Są też próby porównania ze stwysniem. *rant(t)* ‘brzeg tarczy’. Może etymologiczne znaczenie byłoby ‘odzież ze zgrzebnej, szorstkiej tkaniny – zaobrębiona’? A może to etymologicznie coś zrobionego z odciętego (odrąbanego) kawałek tkaniny? Wówczas etymologia byłaby podobna do wyrazu *риза* (Vasmer 1964 – 73: III, 510; Preobrażenski 1958: II, 219).

¹⁶ W języku polskim w odniesieniu do niektórych zwierząt w tym znaczeniu i kontekście używa się wyrazu *suknia* (dotyczy głównie sarny).

¹⁷ Ros. *ищейка* to ‘pies gończy, ogar’.

Nazwą rosyjskiej (ludowej) koszuli o szczególnym kroju jest w języku rosyjskim rzeczownik *косоворотка*, *-и*. Wyrazu tego nie odnotował słownik Dala, natomiast jest on obecny w słowniku Ożegowa, gdzie zdefiniowano go następująco: ‘мужская рубашка з застѣжкой ворота с боку – koszula męska mająca zapięcie pod szyją z boku’. Słownik ten nie podał żadnego przykładu użycia wyrazu. Udało mi się w Wikipedii (wersja rosyjskojęzyczna) znaleźć przykład użycia (jako źródło podano: Илья Фояков, *Воспоминания о Д.С. Лихачеве*):¹⁸ „Дмитрий Сергеевич поддержал меня. И самым неожиданным образом. Он заговорил о русской рубашке-косоворотке, разрез которой, оказывается, не случайно расположен не посередине груди, а смещён в сторону. Именно для того, чтобы цепочка и нательный крест не вываливались наружу”. *Косоворотка* to koszula, w której zapięcie nie jest na całej długości, lecz jedynie od szyi do środka klatki piersiowej (jak w koszulce polo), przesunięte w lewo od osi pionowej ciała a kołnierzyk ma postać stójki. Jest to stosunkowo długa koszula, noszona na wierzch na spodnie, zwykle przepasana rzemieniem.

Nazwa ta została także odnotowana w języku ukraińskim (*косоворотка*) ‘koszula rosyjska’ Przykład: „Буянов сидить за столом у білій косоворотці” (Kiriczenko 1953- 1963: II, 383).

Wyraz ten (*касаваротка*) jest także obecny w języku białoruskim, gdzie jest definiowany przez słownik następująco: ‘мужчынская кашуля са стаячым каўняром, які зашпільваецца збоку – koszula męska z kołnierzykiem-stójką, zapinanym z boku’ (TSBLM, 282).

Ze słotwórczego punktu widzenia jest to złożenie, utworzone za pomocą interfiksów *-o-*, od wyrazów *кос* ‘krzywy, kosa’ + *ворот* ‘szyja’ + sufiks *ка*, tworzący rzeczowniki. *Кос* jest wyrazem ogólnosłowiańskim, por. pol. *kosy* ‘krzywy, pochyły, ukośny, zezowaty’ – stąd: skos, ukos, czes. *śła. kosý* ‘ukośny, pochyły’, dłuż. *kósa* ‘krzywizna, skos’, głuż. *kosa* ‘ts.’, ros. *косо́й (кос)* ‘wykrzywiony, krzywy, ukośny, położony z boku a nie w centrum (np. o przedziałku na głowie, o kołnierzu koszuli), zezowaty’, ukr. *косу́* ‘ukośny, krzywy, zezowaty’, brus. *косы* ‘ukośny, spadzisty, krzywy, pochyły’, sch. *kōs* ‘ukośny, pochyły’, śle. *kos* ‘ukośny, krzywy, pochyły’, bułg. *кос* ‘ts.’, mac. *кос* ‘ts.’. Prasłowiańskie **kosъ* ‘ukośny, krzywy’ – ten sam pierwiastek, co w rzecz. *kosa*, stąd pierwotne znaczenie ‘sierpowaty, w kształcie sierpa’ (Sławski 1952–1982: II, s. 535). Rosyjskie (i ukraińskie) *ворот* ‘szyja’, scs. *вратъ* ‘ts.’, bułg. *врат* ‘ts.’, sch. *vrât*, śle. *vrât*, czes. *vrát*, pol. *wrot*, dłuż *wrót* ‘obrot’ powiązany jest szeregiem wokalicznym z czasownikiem *вертеть* (ogsłow. por. bułg. *въртя*, pol. *wiercić*, sch. *vrtjeti*, śle. *vrtéti*, stczes. *vrtéti*, *śła. vrteŕ*, głuż *wjercić*, dłuż. *wjersēs*, scs. *врътѣти, връштж.* Stąd znaczenie ‘coś, czym można wiercić, kręcić (na czym się kręci głowa)’. Spokrewniony jest z lit. *verčiù*, *veřsti* ‘obracać, wiercić’, łot. *vērst* ‘ts.’, stprus. *wartint* ‘obracać’, gos. *wairfan* ‘stawać’, łac. *verto*, *-ere* ‘obracać, wiercić’, stind. *vartatē* ‘obracać się’ (Vasmer 1964 – 73: I, 301, 354).

¹⁸ Дмитрий Сергеевич Лихачев (1906–1999) – rosyjski filolog i kulturoznawca.

Wnioski

Podsumowując można stwierdzić, iż praktycznie całą Słowiańszczyznę – w wyjątkiem najstarszego literackiego języka Słowian – opanowała nazwa dla ‘chemise’, pochodząca z łac. *casula*, przy czym w niektórych językach jest ona dialektyzmem (słoweński, bułgarski, rosyjski, ukraiński), w niektórych zaś (dolnołużycki) oznacza ona inną część garderoby (spódnicę). W przeciwieństwie do wielu innych nazw, rzeczownik ten ma ustaloną etymologię. Staro-cerkiewno-słowiańska nazwa ‘koszuli’ (z ps. **sraky*, -*ъve* i z **sorčica*), ma swoją kontynuację w języku słoweńskim, gdzie jest podstawowym wyrazem oznaczającą tę część garderoby, a także w języku ukraińskim oraz rosyjskim. Prawdopodobnie jest wyrazem bałtosłowiańskim. Wyrazem wyłącznie zachodniosłowiańskim – o niepewnej etymologii – jest **gъzlo*, które współcześnie występuje jedynie w języku dolnołużyckim, gdzie jest jedyną nazwą tej części ubioru, i jest poświadczony w językach historycznych (staropolski, staroczeski). Nazwa **čechlъ* w tym znaczeniu występowała jedynie w języku staropolskim i staroczeskim (w innych językach słowiańskich jej znaczenie jest zupełnie inne). Rzeczownik *piza* oznacza ‘koszulę’ wyłącznie w języku bułgarskim, natomiast w innych językach słowiańskich (w tym w SCS) oznacza on zupełnie inny strój¹⁹. Wyłącznie wschodniosłowiańską nazwą (o niepewnej etymologii) dla ‘chemise’ jest *рубашка*, która jest podstawową nazwą ‘koszuli’ w języku rosyjskim, natomiast w ukraińskim oznacza ‘koszulę z ordynarnej, zgrzebnej tkaniny’, zaś w białoruskim ma inną semantykę, nie związaną z odzieżą. Również złożenie *косоворотка* jest nazwą wyłącznie wschodniosłowiańską (w zasadzie rosyjską, ale poświadczoną także w j. ukraińskim i białoruskim), oznaczającą koszulę o szczególnym kroju (rosyjską – ludową). Nazwy ‘koszuli’ pochodzące z języków antycznych (ХИТОНЪ, КОТЪГГА), obecne w staro-cerkiewno-słowiańskim i staroruskim nie zachowały się we współczesnych językach słowiańskich (jako nazwy części garderoby). Jak widać, nazewnictwo w tej dziedzinie jest dosyć bogate, a Słowiańszczyzna została zdominowana przez wczesną pożyczkę łacińską.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzej BAŃKOWSKI, 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. 1–2. Warszawa.
- Wiesław BORYŚ, 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Aleksander BRÜCKNER, 1927: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Български диалектен атлас*, обобщаващ том. Sofia, 2001. (BDA OT)
- Български етимологичен речник*. 1–8--. Sofia, 1971–2017--. (BER)
- Български тълковен речник*, оргас. Л. Андрейчин i in. Sofia, 1955. (BTR)
- Раиса М. ЦЕЙТЛИН, Радослав ВЕЧЕРКА, Е. БЛАГОВА (red.), 1999: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Moskwa: Русский Язык. (Cejtlin)
- Владимир ДАЛЬ, 1956: *Толковый словарь живого великорусского языка*. I–IV. Moskwa. (Dal)

¹⁹ O znaczeniach w innych językach słowiańskich i o etymologii pisałem w artykule poświęconym wyrazowi *piza* (Rusek 2020: 117–125).

- Bogusław DUNAJ (red.), 1999: *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- Александр ДЮВЕРНУА (oprac.), 1889: *Словарь болгарскаго языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати*. I–II. Moskwa. (Duvernois)
- Иосиф Х. ДВОРЕЦКИЙ (сост.), 1958: *Древногреческо-русский словарь*. I–II. Pod red. С. И. Соболевского. Moskwa. (Dworeckij)
- Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 1–19--. Praha, Brno. (ESJS)
- Jan GEBAUER, 1970: *Slovník staročeský*. I–II. Praha.
- Найден ГЕРОВ, 1895–1908: *Речник на българския език*. 1–6. Płowdiw. (Gerow)
- Борис ГРИНЧЕНКО (oprac.), 1907–1909: *Словарь української мови*. I–IV. Kijów. (Hrin-czenko)
- Илля Н. КИРИЧЕНКО (gł. red.), 1953–1963: *Українсько-російський словник*. I–VI. Kijów. (Kiriczenko)
- Vaclav MACNEK, 1957: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*.
- Arnošt MUKA, 1911–28: *Slovník dolnoserbskeje řeči a jeje narečow*. I–III.
- Сергей И. ОЖЕГОВ (oprac.), 1953: *Словарь русского языка*, Moskwa. (Ožegow)
- Chr. PFUHL, 1886: *Lausitzisch Wendisches Wörterbuch*. Bautzen.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–95: *Slovensko-nemški slovar*. I–II. Ljubljana.
- Александр Г. ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, 1958: *Этимологический словарь русского языка*. Moskwa. (Preobraženski)
- Průruční slovník jazyka českého*. I–VIII. Praha, 1935–1957. (PSJČ)
- Zbigniew RUSEK, 2020: O bułgarskim i starobułgarskim wyrazie *пуза* (na tle słowiańskim). *Bułgarystyka – tradycje i przyszłość*. Red. nauk. Adriana Kovacheva i Patryk Borowiak, Polska Akademia Nauk, Oddział w Poznaniu. Poznań. 117–125.
- Речник на българския език*. 1–15--. Sofia: BAN, 1977–2015--. (RBE)
- Речник на македонскиот јазик*. I–III. Skopje, 1961–1966. (RMJ)
- Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Novi Sad, 1967–1976. (RMat)
- Речник на съвременния български книжовен език*. I–III. Sofia, 1955–1959. (RSBKE)
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1–5. Ljubljana, 1970–1991. (SSKJ)
- Slovník jazyka staroslověnského*. I–V. Red. J. Kurz. Praha, 1958–2016. (SJS)
- Slovník súčasného slovenského jazyka*. 1–3--. Bratislava, 2006--. (SSSJ)
- Franciszek SŁAWSKI, 1952–1982: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. I–V. Kraków.
- Słownik staropolski*. 1–11. Red. Stanisław Urbańczyk. Kraków, 1953–2002. (SSStp)
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Wyd. 2. Ljubljana.
- Измаил И. СРЕЗНЕВСКИЙ, 1893–1903: *Материалы для словаря древнерусского языка*. I–III. Sankt-Petersburg. (Srezniewski)
- Старобългарски речник*. I–II. Gł. red. Дора И. Мирчева. Sofia: BAN, 1999–2009. (SR)
- Стойко СТОЙКОВ, 1968: *Българска диалектология*. Sofia. (Stojkow)
- Bogdan SYCHTA, 1967–1976: *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*. I–VII. Ossolineum, Wrocław.
- Mieczysław SZYMCZAK (red.), 1978–81: *Słownik języka polskiego*. 1–3. Warszawa.

Тлумачалны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Mińsk, 1996. (TSBLM)

Макс ФАСМЕР, 1964–73: *Этимологический словарь русского языка, перевод с немецкого и дополн. О. Н. Трубачева*. I–IV. Moskwa. (Vasmer)

Maria WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA, 2002: O słowiańskim odziewaniu się. *Dzieje Słowian w świetle leksyki*. Pod red. Jerzego Ruska, Wiesława Borysia, Leszka Bednarczuka. Kraków. 231–238.

Henryk ZEMAN, 1967: *Słownik górnołużycko-polski*. Warszawa.

POIMENOVANJA ZA *SRAJCO* V SLOVANSKIH JEZIKIH

V razpravi so predstavljena starejša poimenovanja za *srajco*, znana v staroslovanskem, staropoljskem in staročeškem jeziku. V stari cerkveni slovanščini so obstajala tri poimenovanja: срачица (сраки -ъве), хитонъ in котыга, od katerih le prvo ohranja svojo prisotnost v sodobnih slovanskih jezikih (slovensko *srajca*, ukrajinsko in rusko *сорочка*), medtem ko ima хитонъ (prevzeto iz gr.) danes povsem drugačen pomen, ki ni povezan z oblačili (običajno gre za biološki izraz). Tretje poimenovanje (котыга), verjetno prevzeto iz lat., se v sodobnih slovanskih jezikih ne pojavlja.

V slovanskem prostoru za poimenovanje *srajca* prevladuje zgodnja izposojenka iz lat. *casula*, ki je prisotna v večini slovanskih jezikov, čeprav ima v nekaterih jezikih (npr. dolnji lužiščini) drugačen pomen; v nekaterih jezikih (npr. bolgarskem, ruskem) pa je dialektizem. To je edino poimenovanje za *srajco* s povsem znano etimologijo. Besede, ki nadaljujejo psl. **gъzlo* (zahodnoslovanski jeziki), se danes pojavljajo samo v dolnji lužiščini (prisotne so bile tudi v staropoljskem in staročeškem jeziku). Samostalnik *puza* kot poimenovanje za (moško) *srajco* se pojavlja samo v bolgarščini, beseda pa je znana tudi v številnih drugih slovanskih jezikih (npr. vzhodnoslovanskih), vendar ima drugačen pomen (podoben kot v stari bolgarščini), navadno (vzhodnoslovansko) *chasuble*, *ruha*, tudi scs. 'navada'. Etimologija ni povsem zanesljiva. Osnovno poimenovanje za *srajco* v ruščini (znano tudi v ukrajinščini) je *рубашка* (*рубатка*); beseda je prisotna tudi v beloruščini, vendar ima tam drugačen pomen. Tudi njena etimologija ni povsem zanesljiva. Značilno rusko poimenovanje za 'rusko ljudsko *srajco*' je *косоворотка*, kar je evidentirano tudi v ukrajinskem in beloruskem jeziku.